

*Тетяна Пічкур
Тетяна Висоцька*

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджуються напрями реалізації державної політики у забезпеченні екологічної безпеки, побудови ефективної системи управління екологічною діяльністю. Сформульовані основні принципи державної політики у забезпеченні екологічної безпеки та визначений перспективний напрям її удосконалення щодо екологічного розвитку держави.

Исследуются направления реализации государственной политики в обеспечении экологической безопасности, построения эффективной системы управления экологической деятельностью. Сформулированы основные принципы государственной политики в обеспечении экологической безопасности и определено перспективное направление ее усовершенствования по экологическому развитию государства.

Directions of realization of public policy are investigated in providing of ecological safety, constructions of effective control system by ecological activity. The main principles of state policy in providing of environmental safety are formulated and defended perspective direction of it improvement on ecological development of state.

Ключові слова: екологічна безпека, державна політика, екологічна політика, природоохоронна діяльність, екологічна діяльність.

Одним з фундаментальних чинників модернізації політичної діяльності в сучасному світі виступає екологічний чинник. Сучасне політичне життя країн світу неможливо уявити без екологічного компонента. Екологічну політику визначають як організаційну та регулятивно-контрольну діяльність суспільства та держави, спрямовану на охорону та оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та природоохорони, а також забезпечення нормальної життєдіяльності і екологічної безпеки громадян. Сучасний екологічний та соціально-економічний стан України потребує постійної уваги з боку держави щодо забезпечення екологічної безпеки країни. Посилення значення цілеспрямованої діяльності у цій сфері визначається всіма корінними політичними та економічними перетвореннями, що мають місце останніми роками в Україні та у всьому світі. Тому національна безпека країни дедалі більше залежить від стану навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, прогнозу та пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру [1]. Отже, здорове довкілля та багаті природні ресурси складають основу національної безпеки України, що забезпечує її економічний потенціал, належний рівень

© Пічкур Т. В., Висоцька Т. І., 2013

військової безпеки, її територіальну цілісність, захист інтересів України за кордоном як демократичної держави, соціально-економічну стабільність українського суспільства, фізичний та духовний розвиток нації. Проблема безпеки, насамперед екологічної безпеки, це одна з глобальних проблем людства, безпосередньо пов'язана з його виживанням. Забезпеченню комплексної безпеки людства властивий системний характер, а отже, вона потребує розгляду під кутом зору різних наук (екології, економіки, політології, юриспруденції, географії, воєнної науки).

Метою дослідження викладеного в даній статті є окреслення напрямів формування державної політики України у забезпеченні екологічної безпеки, визначення векторів реалізації екологічної стратегії на державному рівні, побудова ефективної системи управління природоохоронною та екологічною діяльністю, зокрема у відносинах державного і приватного секторів.

Дослідженням проблем державної політики у забезпеченні екологічної безпеки присвятили свої роботи такі відомі вчені та практики, як В. Д. Писарєв, Кравців В. С., Коржнев М. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Курило М. М., Крисаченко В. С., Луцько В. С. та ін., якими не достатньою мірою висвітлено проблему побудови екологічної безпеки в комплексі із інноваційним екологічним розвитком держави та створенням ефективної системи управління природоохоронною та екологічною діяльністю.

Термін «національна безпека» досить новий у сфері міжнародних відносин і почав широко використовуватися тільки після закінчення другої світової війни. Війна розподілила головних переможців на воєнні та ідеологічні табори з великим і постійно зростаючим арсеналом зброї, що може спричинити широкомасштабні руйнування та навіть призвести до взаємознищення [2].

Розвиток науки і техніки, зумовлений потребами економіки, підвищуючи соціально-економічну безпеку суспільства, водночас призвів до появи загрози для здоров'я людини та навколишнього середовища. У створеній техносфері виникла велика потенційна загроза – техногенні чинники, спільна дія яких еквівалентна дії природних екологічних чинників на людину та середовище її існування. Створення державної системи екологічної безпеки гарантує захист людини та природи від антропогенних чинників.

Аналізуючи етапи становлення екологічної безпеки, як важливої складової національної безпеки, відомий російський вчений В. Д. Писарєв справедливо зауважує, що Сполучені Штати Америки першими усвідомили необхідність внесення суттєвих коректив до концепції національної безпеки, її орієнтирів, стратегії та засобів забезпечення. Проте формування нового підходу наштовхнулося на питання теоретичного та практичного характеру Розуміння екологічної безпеки як складного системного процесу, що виявляється під час взаємодії природних, економічних, правових і соціальних чинників, дає можливість бачити його цілісним, зі своїми власними формами і структурами, що віддзеркалюють наші знання про цей феномен [3].

За таких умов однією з найважливіших проблем, яку необхідно розв'язати Україні, є визначення її позицій і підходу до розвитку екологічної політики, розробки науково-обґрунтованої політико-правової бази для участі у міжнародному природо- і ресурсоохоронному співробітництві.

Екологічна політика держави охоплює чотири основних напрями:

1. Правове регулювання – законодавче встановлення допустимих форм використання природного потенціалу і застосування нормативно-правових актів як державного, так і міжнародного рівнів. Основними критеріями ефективності в правому регулюванні слід вважати несуперечливість, прогресивність, необхідність і достат-

ність. Правові норми повинні відповідати сучасним екологічним вимогам, бути здійсненними, мінімально можлива кількість нормативних актів повинна забезпечити комплексне вирішення проблем прямого регулювання природокористування.

2. Економічне регулювання – державне планування (відбір проектів, економія сировини, енергії і матеріалів), економічне стимулювання та контроль з боку держави (системи штрафів, компенсацію за викиди, перерозподіл прибутків тощо) за використанням природного потенціалу країни. Основними критеріями ефективності в економічному регулюванні слід вважати досягнення запланованих природоохоронних цілей із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів та отримання максимального природоохоронного ефекту.

3. Інформаційно-технологічний напрям – розробка і впровадження наукоємних, мало- і безвідходних технологій, моніторинг стану довкілля і прогноз розвитку екологічного стану територій, доступ всіх зацікавлених верств населення до екологічної інформації та прозорість у прийнятті рішень. Критеріями ефективності в даному випадку можуть бути науково-технічний рівень розробок, покращення стану здоров'я населення за рахунок зменшення впливу негативних екологічних факторів, співвідношення між рівнями фактичного забруднення навколишнього природного середовища і гранично допустимого забруднення, скорочення витрат природних ресурсів та енергії на одиницю продукції.

4. Світоглядний напрям – зміна уявлень про взаємозв'язки у системі «людина – природа», існуючого відношення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. Критеріями ефективності в цьому напрямі є підвищення якості навколишнього середовища в інтересах стійкого і безпечного розвитку всіх держав і створення сприятливих умов для життя кожної людини.

Також слід зазначити, що необхідною передумовою вирішення екологічних проблем є наявність відповідного рівня економічного розвитку, без задоволення базових потреб людського життя неможливо сформулювати в суспільстві усвідомлення практичної необхідності екологічних витрат. Важливою вимогою до екологічної політики є своєчасність її заходів. Для того, щоб на практиці здійснювати природоохоронний курс держава повинна на управлінському рівні використовувати досить широкий спектр засобів політичного впливу. До таких засобів належать [4]:

Державна підтримка заходів природоохоронного характеру (організація та фінансування відповідних науково-дослідних проектів та грантів, підготовка фахівців в галузі екології, здійснення моніторингу, регулювання процесів земле- та водоко-ристування, здійснення належної охорони прибережних зон водоймищ та річок, утримання природозаповідних територій, виконання зобов'язань за міжнародними програмами тощо).

Державне економічне регулювання і стимулювання природоохоронної діяльності підприємств і організацій різних форм власності (інвестиції та субсидії, позики і кредити, державні гарантії по банківських позиках для установ, що здійснюють природоохоронну діяльність; пільгові тарифи на очищення і переробку промислових і комунально-побутових стоків на водоочисних спорудах).

Державні заходи, які примушують природокористувачів до охорони довкілля (екологічна експертиза; розробка і запровадження екологічних нормативів і стандартів якості середовища, заборони постійного або тимчасового характеру, обмежувальні або дозвільні системи; стягнення штрафів за порушення природоохоронного законодавства, запровадження економічних й адміністративних санкцій аж до закриття промислових підприємств тощо).

Головною метою екологічної безпеки України має бути вироблення концептуальних засад загальної стратегії у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, а також втілення їх у практику з метою сталого економічного та соціального розвитку держави. При цьому передбачається формування нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні загрози, що становлять значну загрозу національній безпеці України [4].

Створення системи екобезпеки разом зі вдосконаленням соціально-економічної системи безпеки є новим елементом національної безпеки. Підґрунтям цієї системи має стати адекватний організаційно-правовий, соціально-політичний, господарський механізм управління природокористуванням, що базується на кількісних даних, результатах математичного моделювання та прогнозування, сучасних інформаційних технологіях, можливості протидії антропогенній і природній деструкції біосфери.

Екологічна безпека виступає як заперечення екологічної загрози, що виявляється у локальних, регіональних і глобальних масштабах як екологічні стихії, соціальні кризи та техногенні катастрофи. Забезпечення екологічної безпеки – це основний спосіб розв'язання екологічних проблем, що гарантує громадянам України розвиток і проживання в біосферосумісній формі [5].

Створення системи екологічної безпеки означає задоволення екологічних вимог суб'єктів екосистеми, яка повинна мати пріоритет серед інших аспектів традиційної національної безпеки. Серед національних пріоритетів розвинених країн природоохоронний аспект посідає одне з чільних місць. Ця обставина створює для цих країн значні переваги на світовій арені у взаємовідносинах з державами, в політиці яких екологічна проблематика не є пріоритетною.

Національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потребу в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані способи їх створення і задоволення [5]. До корінних національних інтересів України належать питання цілісності та культурної ідентичності, безпеки нації-народу, а також контроль і можливість використання важливих природних ресурсів.

Національний інтерес можна визначити як систему відношень, яка об'єднує в собі потреби функціонування і розвитку нації-народу як єдиного цілого організму [5]. Основою національного інтересу є потреби суспільства, необхідні для його розвитку і функціонування, захисту народу від загроз з боку інших держав і природо-кліматичних факторів, а також підтримання соціального миру і порядку всередині країни.

У суспільстві, побудованому на демократичних засадах, сфера національних інтересів враховує інтереси людини, суспільства загалом та держави. А це передбачає структурування даної проблемної галузі у вигляді ієрархії чи дерева елементів. Таким чином, система екологічної безпеки будується у вигляді багаторівневих (багатоступінчастих) структур, у яких функції управління розподілені між супідрядними рівнями.

За такого підходу під національними інтересами у сфері екологічної безпеки слід розуміти природну потребу або прагнення суспільства до такого стану, який забезпечує нормальне існування та розвиток. Суспільство відповідно до усвідомлення власних потреб створює механізми забезпечення цих потреб, насамперед державу та систему влади. Усвідомлені національні інтереси становлять основу внутрішньої та зовнішньої політики держави, визначають ідеологію держави. Національні інтереси в екологічнобезпечній сфері пов'язані з дією механізмів самозбереження людини, суспільства і держави.

В основі такої політики повинен лежати загально визнаний у цивілізованому світі постулат про пріоритетність прав людини. Одним з таких безперечних прав є право громадян на екологічну безпеку. Воно гарантується комплексом політичних, юридичних, економічних, технологічних і гуманітарних чинників [6].

Пріоритети державної політики щодо нейтралізації загроз екологічній безпеці України сформульовані в документі «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», затвердженому Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р № 188/98. Головний принцип, що був закладений до Основних напрямів визначав екологічну ситуацію в Україні як кризову. Реалізація Основних напрямів пов'язана із створенням системи екологічно збалансованого управління розвитком суспільства, яка сприятиме відновленню природних властивостей довкілля, компетентно регулюватиме використання природних ресурсів та розвиток продуктивних сил країни.

Документ «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» зазнав серйозної критики як на стадії розробки, так і після офіційного затвердження документа. Документ критикували за відсутність чітко визначених цілей. Це могло трапитися через помилковий методологічний підхід до розробки такого роду документів екологічної політики, декларативність та загальність рекомендацій і заходів [6]. На думку опонентів, у першу чергу, внаслідок відсутності системного підходу до визначення пріоритетів державної екологічної політики.

Беручи до уваги системний характер проблем екології та їхню кореляцію з усіма політичними, соціальними та економічними чинниками, стратегія екологічної безпеки України вбачається як одна з фундаментальних складових національної безпеки держави. Ключові завдання держави в галузі охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки та механізми їх реалізації і повинні стати основою стратегії екологічної безпеки України.

В умовах модернізації економіки, глобалізації ринків, інноваційного розвитку вважається перспективними розробки щодо формування державної політики не тільки в сегменті забезпечення екологічної безпеки, а й в сегменті прогресивного екологічного розвитку при побудові державної системи управління природоохороною та екологічною діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України від 8 червня 2012 року №389/2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» // режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351 (зі змінами та доповненнями) // режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
3. Качинський А., Хміль Г. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика.: Монографія. – К.: НІДС, 1997. – 127 с – (Серія «Екологічна безпека»; Вип.3).
4. Хилько М. І. Екологічна політика.: Монографія. – К.: Абрис, 1999. – 363 с.
5. Національна безпека України, 1994-1996 рр. //Наук. доп. НІСД / Редкол.: О.Ф. Белов. – К.: НІДС, 1997 – 197 с.
6. Розвиток України в умовах глобалізації та скорочення природно-ресурсного потенціалу / М. М. Коржнев, Ю.Р. Шеляг-Сосонко, М. М. Курило та ін. //НАН України, Ін-т телекомунікацій і глобал. інформаційного простору. – К.: ЛОГОС, 2009. – 195 с.